

Трансформація аграрного експорту України в умовах російської військової агресії: структурні зміни, адаптивні механізми та глобальні наслідки

Transformation of Ukrainian agricultural exports in the context of russian military aggression: structural changes, adaptive mechanisms and global implications

Світлана Бондаренко^A

Corresponding author: д.економ.н., професор, головний спеціаліст військово-наукового відділу Адміністрації Державної спеціальної служби транспорту, e-mail: svitlana.bondarenko@npp.nau.edu.ua, ORCID: 0000-0002-1687-1172

Оксана Нікішина^B

д.економ.н., ст. н. співробітник, завідувач відділу ринкових механізмів та структур, e-mail: ksenkych@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7172-3551

Оксана Зеркіна^B

к.економ.н., доцент, докторант відділу ринкових механізмів та структур, e-mail: oksana_27@i.ua, ORCID: 0000-0002-2500-3959

Валерій Шапошніков^C

Аспірант, e-mail: valerunvalerun@gmail.com

Svitlana Bondarenko^A

Corresponding author: Dr of Economics Sciences, Professor, UA State Special Transport Service, e-mail: svitlana.bondarenko@npp.nau.edu.ua, ORCID: 0000-0002-1687-1172

Oksana Nikishyna^B

Dr of Economics Sciences, e-mail: ksenkych@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7172-3551

Oksana Zerkina^B

PhD in Economics, e-mail: oksana_27@i.ua, ORCID: 0000-0002-2500-3959

Valerii Shaposhnikov^C

Postgraduate student, e-mail: valerunvalerun@gmail.com

^A Державна спеціальна служба транспорту, м. Київ, Україна

^B Державна установа "Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України", м. Одеса, Україна

^C Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса, Україна

^A UA State Special Transport Service, Kyiv, Ukraine

^B State Institution "Institute of Market and Economic & Ecological Research of the National Academy of Sciences of Ukraine", Odesa, Ukraine

^C International Humanitarian University, Odesa, Ukraine

Received: June 18, 2024 | Revised: June 26, 2024 | Accepted: June 30, 2024

DOI: 10.33445/sds.2024.14.3.9

Мета роботи: дослідження трансформації логістичних ланцюгів, структури та динаміки аграрного експорту України в умовах російської військової агресії, а також оцінка економічних та глобальних наслідків цих змін для національної економіки та світової продовольчої безпеки.

Метод дослідження: системний, статистичний, порівняльний аналіз, структурно-функціональний аналіз, економетричний аналіз, метод індикаторів, графічний метод, метод експертних оцінок, контент-аналіз, метод сценарного аналізу.

Практична цінність дослідження: розроблені рекомендації можуть бути використані для формування ефективної державної політики та стратегій розвитку аграрного сектору України, спрямованих на подолання наслідків військової агресії, оптимізацію логістичних ланцюгів, диверсифікацію експортних ринків, підвищення доданої вартості агропродукції, зміцнення продовольчої безпеки та посилення конкурентних позицій країни на глобальному аграрному ринку.

Цінність дослідження: дослідження спрямоване на комплексний аналіз трансформації аграрного експорту України в умовах військової агресії, виявлення ключових тенденцій та структурних змін, оцінку ефективності адаптаційних механізмів та розробку стратегічних рекомендацій щодо подальшого розвитку галузі, що сприятиме підвищенню стійкості аграрного сектору, оптимізації експортних потоків, посиленню продовольчої безпеки та зміцненню позицій України на світовому ринку сільськогосподарської продукції.

Тип статті: дослідницька.

Purpose: studying the transformation of logistics chains, structure and dynamics of Ukraine's agricultural exports in the context of Russian military aggression, as well as assessing the economic and global consequences of these changes for the national economy and global food security.

Method: system analysis, statistical analysis, comparative analysis, structural-functional analysis, econometric analysis, indicator method, graphical method, expert opinion method, content analysis, scenario analysis method.

Practical value of research: the developed recommendations can be used to formulate an effective state policy and strategies for the development of the agricultural sector of Ukraine aimed at overcoming the consequences of military aggression, optimizing supply chains, diversifying export markets, increasing the added value of agricultural products, strengthening food security and enhancing the country's competitive position in the global agricultural market.

Value of research: The study is aimed at a comprehensive analysis of the transformation of Ukraine's agricultural exports in the context of military aggression, identifying key trends and structural changes, assessing the effectiveness of adaptation mechanisms and developing strategic recommendations for further development of the industry, which will help to increase the sustainability of the agricultural sector, optimize export flows, enhance food security and strengthen Ukraine's position in the global agricultural market.

Paper type research.

Ключові слова: аграрний експорт, Україна, військова агресія, трансформація, продовольча безпека, логістичні ланцюги, структурні зміни. **Key words:** agricultural exports, Ukraine, military aggression, transformation, food security, supply chains, structural changes.

Вступ

Російська військова агресія проти України, що почалася 24 лютого 2022 року, спричинила безпрецедентні виклики для української економіки, особливо для її аграрного сектору. Одним із найбільш критичних наслідків стало блокування українських морських портів, які традиційно були ключовими пунктами експорту сільськогосподарської продукції. Ця ситуація змусила аграрний бізнес України терміново шукати альтернативні шляхи для експорту своєї продукції, адаптуючи логістичні ланцюги до нових реалій війни.

Аграрний сектор економіки визначає значну роль в економіці України, формуючи значну роль її ВВП та експортних надходжень. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, у 2021 році частка аграрного експорту склала 41% від загального експорту країни. Блокування морських портів не лише поставило під загрозу фінансову стабільність українських аграрних підприємств, але й серйозно занепокоєння щодо глобальної продовольчої безпеки, зокрема в країнах, які розвиваються і залежать від імпорту українського зерна та олії.

Проблема адаптації логістичних ланцюгів аграрного експорту в умовах війни є новою для України та світової наукової спільноти. Питання логістики аграрного експорту та адаптації бізнесу до кризових умов, особливі фінансово-економічні аспекти трансформації експортних шляхів в умовах воєнного часу залишаються малодослідженими. Також, недостатньо вивченими є питання економічної ефективності нових сухопутних та річкових маршрутів експорту з традиційними морськими шляхами, додаткових фінансових витрат для аграрних підприємств, пов'язаних зі зміною логістики, впливу зростання логістичних витрат на конкурентоспроможність українського аграрного експорту на світових ринках, а також роль державної підтримки у мінімізації негативних фінансових наслідків для експортерів. Ця стаття має на меті заповнити ці прогалини в дослідженнях, зосередившись на комплексному аналізі фінансово-економічних аспектів адаптації логістичних ланцюгів аграрного експорту України в умовах блокування морських портів.

Метою цієї статті є дослідження трансформації логістичних ланцюгів, структури та динаміки аграрного експорту України в умовах російської військової агресії, а також оцінка економічних та глобальних наслідків цих змін для національної економіки та світової продовольчої безпеки.

Для досягнення цієї мети поставлено наступні завдання:

1. Дослідити зміни в структурі та динаміці аграрного експорту України, включаючи трансформацію логістичних ланцюгів та географії експорту, в умовах військової агресії та блокування морських портів.

2. Оцінити економічні наслідки цих змін для аграрного сектору України та їх вплив на позиції країни на світовому ринку сільськогосподарської продукції, а також на глобальному продовольчому ринку.

3. Проаналізувати роль аграрного експорту України у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки та програмі ключових загроз, спричинених російською агресією.

Пропонуємо наступні гіпотези для даного дослідження:

Гіпотеза 1: Адаптація логістичних ланцюгів аграрного експорту України шляхом диверсифікації транспортних маршрутів дозволяє зберегти значну частину експортного потенціалу галузі в умовах блокування морських портів.

Гіпотеза 2: Трансформація структури аграрного експорту України в бік збільшення частки продукції з вищою доданою вартістю може суттєво підвищити економічну ефективність

галузі та зміцнити позиції країни на світовому ринку сільськогосподарської продукції, навіть в умовах військової агресії.

Теоретичні основи дослідження

Головною ідеєю даного дослідження є обґрунтування ефективної адаптації логістичних ланцюгів аграрного експорту України в умовах блокування морських портів через комплексний підхід, що включає диверсифікацію транспортних маршрутів, оптимізацію фінансових механізмів та впровадження інноваційних логістичних рішень.

Концептуальна основа дослідження базується на наступних ключових положеннях:

1. Адаптація логістичних ланцюгів розглядається як стратегічний процес трансформації експортної інфраструктури, а не тимчасовий захід.
2. Важливість балансу між збереженням обсягів експорту та оптимізація цих витрат для підтримки конкурентоспроможності.
3. Ключова роль інновацій та державної підтримки у забезпеченні ефективності нових логістичних рішень.
4. Розуміння адаптації як можливості для модернізації та підвищення ефективності всієї системи аграрного експорту України.

Методологія дослідження

У роботі використовується сукупність загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

Теоретичною основою дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері міжнародної логістики, аграрної економіки та антикризового управління. Для досягнення мети дослідження застосовано метод системного аналізу, який дозволяє відобразити логістичні ланцюги як складну систему взаємопов'язаних елементів та виявити ключові фактори впливу на їх трансформацію.

Емпірична частина дослідження обґрунтовується на аналізі статистичних даних щодо обсягів та структури аграрного експорту України, отриманих з офіційних джерел Державної служби статистики України та Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Для проведення комплексного дослідження використано ряд індикаторів, які дозволяють оцінити не лише загальні тенденції експорту, але й роль різних категорій виробників у його формуванні.

Ключові індикатори для аналізу представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Ключові індикатори для оцінювання структури та динаміки аграрного експорту України

№	Індикатор	Характеристика	Значення для аналізу	Джерело даних
1	Частка продовольчих товарів в експорті груп 1-24 УКТЗЕД, %	Відображає співвідношення експорту готової продукції до сировини	Оцінка доданої вартості в експорті	Державна служба статистики України
2	Диференційований індекс аграрної продукції за суб'єктами корпоративного та індивідуального сегментів, %	Показує динаміку виробництва в різних сегментах аграрного сектору	Оцінка внеску різних категорій виробників	Державна служба статистики України
3	Суб'єктна структура виробництва певних товарів, %	Відображає частку різних виробників у загальному обсязі виробництва	Оцінка ролі дрібних виробників	Державна служба статистики України

№	Індикатор	Характеристика	Значення для аналізу	Джерело даних
4	Індекси внутрішніх цін виробників різних сегментів, %	Показує динаміку цін для різних категорій виробників	Оцінка доходів різних категорій виробників	Державна служба статистики України
5	Динаміка часток післязбиральних втрат культур, %	Відображає ефективність виробничо-логістичних ланцюгів	Оцінка ефективності виробництва та логістики	Міністерство аграрної політики та продовольства України

У таблиці 1 представлена система ключових індикаторів для комплексного оцінювання структури та динаміки аграрного експорту України.

Перший індикатор – частка продовольчих товарів в експортній групі 1-24 Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності (далі – УКТЗЕД) – дозволяє оцінити склад між експортом готової продукції та сировини. Показник є ключовим для розуміння додаткової вартості цього в експорті та потенціалу для підвищення доходів виробників через підвищення ступеня переробки продукції.

Другий і третій індикатори – диференційований індекс аграрної продукції за суб'єктами та суб'єктною структурою виробництва – дають можливість оцінити внесок різних категорій виробників, зокрема дрібних, у загальному обсязі виробництва. Це дозволяє відстежувати зміни в структурі виробництва та оцінювати ефективність заходів, спрямованих на підтримку малих господарств.

Четвертий індикатор – індекс внутрішніх цін виробників різних сегментів – є вирішальним для оцінки доходів різних категорій виробників. Цей показник дозволяє зробити дисбаланси в ціноутворенні та їх вплив на доходи дрібних виробників.

П'ятий індикатор – динаміка часток післязбиральних втрат культур – відображає ефективність виробничо-логістичних ланцюгів. Зниження цього показника може свідчити про покращення інфраструктури та технологій, що впливає на доходи виробників та конкурентоспроможність українського агроекспорту.

Важливо відзначити, що всі ці показники базуються на даних офіційних джерел – Державного служби статистики України та Міністерства аграрної політики та продовольства України, що забезпечують їх надійність та порівняння.

Комплексний аналіз цих показників дозволяє:

1. Оцінити структурні зміни в аграрному експорті України.
2. Визначити роль та ефективність різних категорій виробників, особливо дрібних.
3. Визначити деякі проблеми та можливості для підвищення додаткової вартості в експорті.
4. Оцінити ефективність державної політики щодо підтримки аграрного сектору та досягнення цілей сталого розвитку.

Така система індикаторів є потужним інструментом для моніторингу прогресу в досягненні цілі сталого розвитку (далі – ЦСР) ЦСР 2 "Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування та сприяння сталому розвитку сільського господарства" та розробки ефективних стратегій розвитку аграрного сектору України, орієнтованих на підвищення доходів дрібних виробників та забезпечення сільського господарства. ЦСР 2.3 спрямована на підвищення продуктивності сільського господарства та доходів дрібних виробників продовольства. У контексті України ця ціль має особливе значення, враховуючи структуру аграрного сектору країни:

1. Диверсифікація виробників. В Україні діють як великі агрохолдинги, так і дрібні фермерські господарства. ЦСР 2.3 акцентує увагу саме на підтримці дрібних виробників.

2. Доступ до ресурсів. Забезпечення рівного доступу до землі є особливо актуальним в контексті земельної реформи в Україні.

3. Підвищення додаткової вартості. Ця частина цілі корелює з підвищення частки переробленої продукції в українському агроекспорті.

4. Гендерний аспект. Особлива увага до жінок-фермерів відповідає глобальним тенденціям гендерної рівності.

5. Інтеграція в ринки. Для України це означає не лише внутрішні ринки, але й доступ до міжнародних ринків, в контексті угоди про асоціацію з ЄС.

6. Несільськогосподарська зайнятість. Це важливо для розвитку сільських територій України, де часто існує проблема обмеженості робочих місць.

Літературний огляд

У світлі сучасних геополітичних викликів, зокрема російсько-української війни, питання адаптації логістичних ланцюгів аграрного експорту України набуло критичного значення для глобальної продовольчої безпеки та економічної стабільності.

Kutsmus et al. [10] відзначають, що військові дії на території України призвели до суттєвих обмежень у сільськогосподарському виробництві та вимушеної адаптації агробізнесу. Це, у свою чергу, спричинило скорочення виробництва та руйнування усталених ланцюгів постачання агропродовольчої продукції через пошкодження логістичної інфраструктури. Як наслідок, спостерігається зростання світових цін на продовольство, що поглиблює глобальні проблеми голоду та бідності.

Mukhailova et al. [13] підкреслюють, що російське вторгнення в Україну стало непередбачуваним і значним чинником дестабілізації світової торгівлі, особливо для економік основних країн-імпортерів української сільськогосподарської продукції. Автори виявили суттєві зміни в обсягах виробництва та експорту ключових українських сільськогосподарських товарів, що безпосередньо вплинуло на світові ринки та економіки країн-імпортерів.

Ben Hassen and El Bilali [3] розширюють аналіз, розглядаючи каскадні ефекти війни на глобальну продовольчу безпеку. Вони відзначають, що зупинка українського експорту, нестача робочої сили через мобілізацію та міграцію, обмежений доступ до добрив та невизначеність щодо майбутніх врожаїв створюють довгострокові ризики для світового продовольчого ринку.

У контексті конкурентоспроможності, Shkolnyi et al. [20] наголошують на важливості стратегічного позиціонування агропродовольчого сектору України на глобальних ринках. Автори аргументують необхідність збільшення експорту продукції з високою доданою вартістю та підкреслюють роль об'єднань товаровиробників у підвищенні міжнародної конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору.

Сучасні дослідження демонструють, що російсько-українська війна спричинила кардинальні зміни в логістичних ланцюгах аграрного експорту України, що має глобальні наслідки для продовольчої безпеки.

Kutsmus et al. [10] відзначають, що військові дії на території України призвели до суттєвих обмежень у сільськогосподарському виробництві та вимушеної адаптації агробізнесу. Це, у свою чергу, спричинило скорочення виробництва та руйнування усталених ланцюгів постачання агропродовольчої продукції через пошкодження логістичної інфраструктури. Як наслідок, спостерігається зростання світових цін на продовольство, що поглиблює глобальні проблеми голоду та бідності.

Pryshliak et al. [18] конкретизують проблеми, з якими зіткнувся аграрний сектор України: військові дії на значній території унеможливають своєчасне проведення агротехнічних заходів; нестача посівного матеріалу через його систематичне знищення; проблеми з постачанням пального та добрив; блокування морських портів. Ці фактори призвели до значного скорочення експортного потенціалу країни.

У відповідь на ці виклики, Pavlenko et al. [17] пропонують альтернативні логістичні рішення. Зокрема, вони обґрунтовують доцільність використання автомобільного та залізничного транспорту для експорту зернових з України до країн Європейського Союзу. Це дослідження демонструє, що адаптація транспортних маршрутів є ключовим фактором у підтримці експортного потенціалу України в умовах блокування морських портів.

Dávid et al. [6] підкреслюють зростання ролі внутрішнього водного транспорту, зокрема в Дунайському регіоні, як альтернативного шляху експорту українських сільськогосподарських продуктів. Це свідчить про диверсифікацію логістичних маршрутів як стратегію адаптації до нових реалій.

Фінансово-економічні аспекти цієї трансформації досліджують Zakharchuk et al. [22, 23], аналізуючи споживання нафтопродуктів аграрним сектором та розраховуючи їх вартість на гектар зібраної площі в умовах воєнного стану. Їхні висновки вказують на необхідність оптимізації використання паливно-енергетичних ресурсів для підтримки конкурентоспроможності українського агроекспорту.

Loratynskyi et al. [11] оцінюють прямі та непрямі втрати аграрного бізнесу України, включаючи руйнування інфраструктури та скорочення експорту. Ці дані підкреслюють масштаб економічних викликів, з якими стикається галузь.

Глобальні наслідки цих змін аналізують Kozielles et al. [9], зосереджуючись на впливі конфлікту на продовольчу безпеку в регіоні Близького Сходу та Північної Африки. Їхнє дослідження демонструє, як порушення українського експорту зерна впливає на глобальні ланцюги постачання продовольства та ціни на сільськогосподарську продукцію.

Незважаючи на поточні виклики, Vuka et al. [4] окреслюють перспективи розвитку агробізнесу в Україні, наголошуючи на важливості впровадження інноваційних технологій, таких як точне землеробство та цифровізація логістичних процесів, для підвищення ефективності та конкурентоспроможності сектору.

Таким чином, аналіз останніх публікацій щодо адаптації логістичних ланцюгів аграрного експорту України виявляє ряд ключових тенденцій та закономірностей у сучасних дослідженнях:

1. Глобалізація продовольчої безпеки. Дослідження все частіше розглядають український аграрний сектор як критичний елемент глобальної продовольчої системи, підкреслюючи його вплив на світову продовольчу безпеку.

2. Стратегічна переорієнтація експорту. Спостерігається фокус на вивченні нових експортних стратегій та маршрутів, що відображає необхідність адаптації до геополітичних змін та логістичних обмежень.

3. Інтеграція фінансових механізмів. Зростає увага до інвестиційних аспектів та фінансових інструментів як ключових факторів у трансформації логістичних ланцюгів [14].

4. Пріоритетність зернового сектору. Дослідження концентруються на логістиці зернових культур, що підтверджує їх домінуючу роль в українському аграрному експорті.

5. Розвиток прогностичних моделей. Зростає значення розробки аналітичних інструментів для прогнозування та моделювання сценаріїв розвитку аграрного сектору в умовах невизначеності.

6. Взаємозв'язок з енергетичною безпекою. Формується тенденція до комплексного аналізу аграрної логістики в контексті енергетичних викликів та можливостей.

7. Технологічна модернізація. Спостерігається тренд до впровадження інноваційних технологій, включаючи цифровізацію, Інтернет речей та машинне навчання в логістичні процеси.

8. Диверсифікація транспортних рішень. Зростає інтерес до мультимодальних перевезень та альтернативних логістичних маршрутів як відповідь на блокування традиційних експортних шляхів.

9. Орієнтація на сталий розвиток. Підвищується увага до екологічних та соціальних аспектів у розвитку аграрного експорту, що відображає глобальний тренд до сталості.

10. Міждисциплінарний підхід. Дослідження демонструють тенденцію до інтеграції різних галузей знань, поєднуючи економічні, технологічні, логістичні та екологічні аспекти.

Ці тенденції свідчать про комплексний та адаптивний характер сучасних досліджень, спрямованих на пошук інноваційних рішень для подолання поточних викликів та забезпечення стійкості українського аграрного експорту в умовах глобальних змін. Вони також підкреслюють важливість системного підходу до вирішення проблем логістики аграрного експорту, враховуючи широкий спектр взаємопов'язаних факторів та їх вплив на глобальну продовольчу систему.

Результати

Аграрна криза в Україні: наслідки війни

Повномасштабна російська військова агресія проти України, що почалася в 2022 році, спричинила глибоку кризу в аграрному секторі країни, яка традиційно була одним з основних джерел економічного зростання та експортних надходжень. Ця криза має багатовимірний характер і впливає не тільки на Україну, але й на глобальну продовольчу безпеку. Її визначальні риси:

1. Втрата доступу до сільськогосподарських земель. Україна втратила доступ до близько 20% своїх сільськогосподарських угідь внаслідок окупації та бойових дій. Це призвело до значного скорочення посівних площ та, відповідно, зменшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції [24, 27].

2. Падіння врожайності: якщо у 2021 році Україна збрала рекордний урожай у 100 мільйонів тонн, то у 2022 році через війну та несприятливі погодні умови врожайність зернових культур зменшилася до 56 мільйонів тонн. У 2023 році ситуація дещо покращилася – врожай зріс до 70 мільйонів тонн, але все ще не досягне довоєнного рівня [28].

3. Порушення логістичних ланцюгів. Блокада українських чорноморських портів значно ускладнила експорт сільськогосподарської продукції. Це призвело до накопичення надлишків зерна в країні, падіння цін на внутрішній ринок та втрати експортних доходів.

4. Внаслідок вторгнення Росії, аграрний сектор України опинився в складних умовах, проте надання ЄС тимчасових торговельних преференцій дозволило стабілізувати експорт агропродукції. У 2022 році він склав 23,6 млрд дол., з яких 13,1 млрд дол. (55,5%) припало на ЄС - рекордний рівень. Основу експорту до ЄС традиційно складали зернові культури, олії та жири, олійні культури, залишки і відходи харчової промисловості. Через логістичні зміни, найбільшими імпортерами стали Польща, Румунія, Іспанія.

5. Фінансові проблеми аграріїв. Війна призвела до різкого зростання виробничих витрат, зокрема на паливо, добрива та засоби захисту рослин. Одночасно аграрії зіткнулися з проблемами доступу до фінансування та страхування через високі ризики, пов'язані з воєнними діями.

6. Проблема розмінування. На деокупованих територіях виникла гостра потреба в розмінуванні сільськогосподарських земель. За оцінками, близько півмільйона гектарів землі потребують розмінування, що є дорогим і трудомістким процесом.

7. Вплив на глобальну продовольчу безпеку. Україна, як один із найбільших експортерів зерна та олійних культур, продовжує ключову роль у забезпеченні глобальної ролі продовольчої безпеки. Скорочення українського експорту призвело до зростання світових цін на продовольство та загострення проблеми голоду в найбідніших країнах світу.

8. Структурні зміни в аграрному секторі. Криза призвела до змін у структурі

виробництва. Аграрії починають переорієнтовуватися на культури з вищою доданою вартістю та коротшим виробничим циклом. Також є тенденція до збільшення частки продукції переробки в експорті.

9. Адаптація та інновації: на складні умови український аграрний сектор демонструє значну адаптивність. Впроваджуються нові методи управління ризиками, розвиваються альтернативні логістичні маршрути, зокрема через сухопутні кордони з ЄС та річкові порти.

10. Державна підтримка та міжнародна допомога. Уряд України запровадив ряд програм підтримки аграрного сектору, включаючи пільгове кредитування та компенсацію за втрачене майно. Міжнародні партнери також надають фінансову та технічну допомогу для підтримки українського сільського господарства.

Аграрна криза в Україні, спричинена російською агресією, має довготривалі сліди не тільки для економіки країни, але й для глобальної продовольчої системи. Відновлення та розвиток українського аграрного сектору є критично важливим завданням, яке потребує консолідованих зусиль держави, бізнесу та міжнародної спільноти.

Структура та динаміка аграрного експорту України

Аналіз структури та динаміки аграрного експорту України має особливе значення в умовах порушення традиційних логістичних ланцюгів, що впливає на досягнення ЦСР 2.3.

Аналіз динаміки експортно-імпортних потоків агропродовольчих товарів України за 2010-2022 роки розкриває ключові тенденції та структурні зміни в аграрному секторі (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка експортно-імпортних потоків агропродовольчих товарів, млн. дол. США

Товарні групи	Роки										2022 р. у % до:	
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2015	2021	
Експорт												
1.Продукти рослинного походження (група II)	3976	7971	8094	9216	9886	12915	11883	15538	13478	169,1	86,7	
1.1. Зернові культури (підгрупа 10)	2467	6057	6074	6501	7241	9633	9411	12344	9113	150,4	73,8	
2.Готові харчові продукти (група IV)	2571	2468	2450	2827	3019	3220	3361	3788	2497	101,2	65,9	
2.1. Продукти із зернових культур (підгрупа 19)	254,3	267,9	212,5	296,4	268,3	269,4	313,1	414,6	251,8	94,0	60,7	
2.2. Залишки й відходи харчової промисловості, готові корми для тварин (підгрупа 23)	479,1	995,8	983,0	1051	1225	1486,2	1576,5	1733	1082	108,7	62,4	
Імпорт												
1.Продукти рослинного походження	1564	1146	1285	1368	1529	1795	1989	2131	1927	168,1	90,4	

Товарні групи	Роки									2022 р. у % до:	
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2015	2021
(група II)											
1.1. Зернові культури (підгрупа 10)	146	155	149	177	191	181	179	166	153	99,2	92,4
2. Готові харчові продукти (група IV)	2505	1608	1734	1935	2341	2617	2971	3578	2555	158,9	71,4
2.1. Продукти із зернових культур (підгрупа 19)	125,8	85,6	88,4	117,8	153,6	200,7	241,5	291,0	246,4	288,0	84,7
2.2. Залишки й відходи харчової промисловості, готові корми для тварин (підгрупа 23)	208,4	158,3	151,6	167,7	216,2	231,5	278,1	346,7	362,0	228,7	104,4
Сальдо зовнішньої торгівлі (+, -)											
1. Продукти рослинного походження (група II)	2413	6825	6809	7848	8357	11120	9894	13407	11552	169,3	86,2
1.1. Зернові культури (підгрупа 10)	2322	5903	5925	6324	7049	9453	9232	12178	8959	151,8	73,6
2. Готові харчові продукти (група IV)	66,1	860,7	716,1	891,7	677,7	603,8	390,4	210,1	-57,8	-6,7	-27,5
2.1. Продукти із зернових культур (підгрупа 19)	128,5	182,4	124,0	178,6	114,7	68,6	71,6	123,6	5,5	3,0	4,4
2.2. Залишки й відходи харчової промисловості, готові корми для тварин (підгрупа 23)	270,6	837,5	831,3	883,4	1009	1254,7	1298,4	1386	719,9	86,0	51,9

Джерело: Розраховано авторами за даними [28]

За даними таблиці 2, протягом досліджуваного періоду спостерігалось:

1. Зростання експорту продуктів рослинного походження: з 2010 по 2021 рік спостерігається стійке зростання експорту (з 3976 до 15538 млн дол. США), що посилювало роль України як глобального гравця на ринку агропродукції. Це створювало потенціал для підвищення доходів виробників, але водночас створило залежність від зовнішніх ринків.

2. Домінування зернових культур в експорті. Зернові складають значний експорт експорту продукції рослинного походження (9113 з 13478 млн дол. США в 2022 році). Це вказує на сировинну спрямованість експорту, що може обмежувати можливості для створення додаткової вартості та підвищення доходів дрібних виробників.

3. Зниження експорту в 2022 році. Падіння експорту продукції рослинного

походження на 13,3% погіршилося порівняно з 2021 роком (з 15538 до 13478 млн дол. США) є наслідком військових дій та логістичних проблем. Це негативно впливає на доходи виробників та підкреслює вразливість експортно-орієнтованої моделі.

4. Негативне сальдо в групі готових харчових продуктів. У 2022 році вперше за досліджуваний період є негативне сальдо (-57,8 млн дол. США). Це демонструє структурні проблеми в переробній промисловості та поза доданої вартості, що підтверджує завдання ЦСР 2.3 щодо підвищення доходів виробників.

5. Зростання імпорту продукції із зернових культур. Збільшення імпорту з 125,8 млн дол. США в 2010 році до 246,4 млн дол. США у 2022 році вказує на недостатній розвиток внутрішньої переробної промисловості. Це об'єднує можливості для створення додаткової вартості всередині країни.

6. Стійкість імпортних ланцюгів. Менше різке падіння імпорту порівняно з експортом у 2022 році (90,4% проти 86,7% від рівня 2021 року для продукції рослинного походження) призвело до більшої стійкості поставок імпортних ланцюгів. Це створює додаткові виклики для місцевих виробників в умовах кризи.

Отже, аналіз динаміки експортно-імпортних потоків виявляє структурні проблеми в аграрному секторі України: сировинна орієнтація на експорт, недостатній розвиток переробної промисловості та вразливість до зовнішніх шоків обмежують можливості для підвищення доходів дрібних виробників. Проведений аналіз експортно-імпортних потоків агропродовольчих товарів України виявив ряд структурних проблем та тенденцій, які мають значний вплив на досягнення ЦСР 2.3.

Для більш детального розуміння цих тенденцій та їх впливу на структуру аграрного експорту України, розглянемо динаміку одного з ключових індикаторів, представлених у таблиці 2, а саме збір продовольчих товарів в експортній групі 1-24 УКТЗЕД.

На рисунку 1 наведено динаміку цього показника за період з 2010 по 2023 роки, що дозволяє простежити зміни у співвідношенні експорту готової продукції до сировини. На графіку маємо візуальне підтвердження тенденцій, виявлених у попередньому аналізі, що дозволяє глибше зрозуміти трансформацію структури аграрного експорту України.

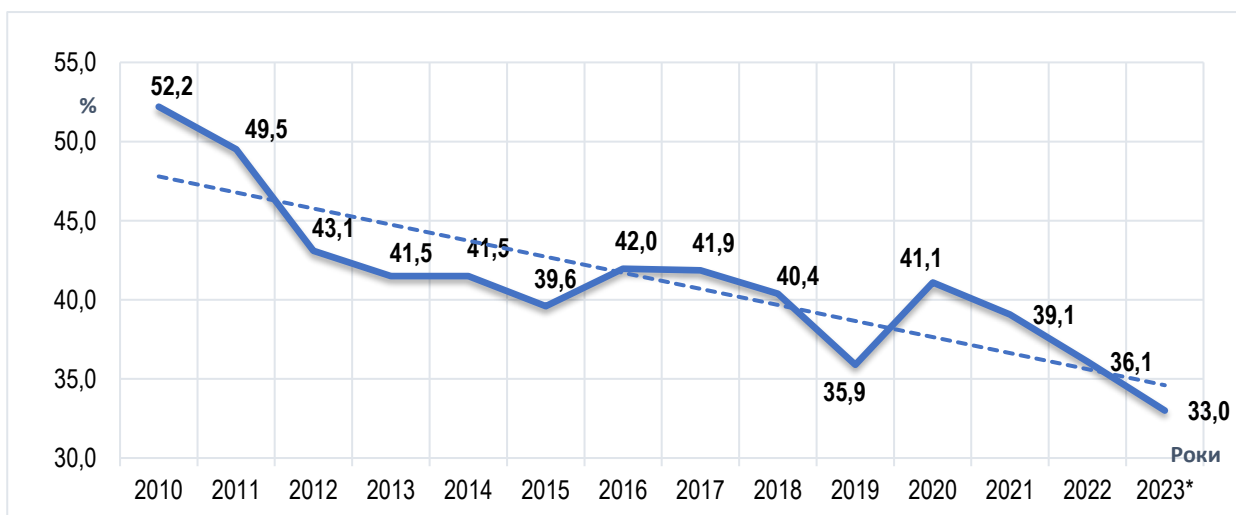

Рисунок 1 – Динаміка частки продукції харчової промисловості та переробки аграрної сировини в експорті груп 1-24 УКТЗЕД

Джерело: Розраховано авторами за даними [28]; за 2023 рік – дані за січень-лютий.

Графік демонструє загальну тенденцію до зниження цього показника: частка продукції харчової промисловості та переробки аграрної сировини в експорті демонструє загальну

тенденцію до зниження. Після зростання до 41,1% у 2020 році, показник знизився до 36,1% у 2022 році, а за перші два місяці 2023 року скоротився ще на 3,1 відсоткових пункти. Особливо різке падіння показника в 2022-2023 роках пов'язане з військовими діями на території України, які вплинули на логістичні ланцюги та виробничу потужність. Спостерігається більша стійкість вартості імпортованих ланцюгів з експортом у період нестабільності (2022 р.), що сталося до структурних диспропорцій у зовнішній торгівлі. Зниження частки переробленої продукції свідчить про посилення сировинної орієнтації українського агроекспорту. Це корелює з виявленим раніше домінуванням зернових культур в експорті та вказує на посилення сировинної орієнтації українського агроекспорту. Ця тенденція піднімає важливі питання щодо впливу такої структури експорту на загальну економічну ефективність аграрного сектору України та його здатність генерувати додану вартість.

Для глибшого розуміння впливу цього та його наслідків для економіки країни, доцільно відзначити взаємозв'язок між структурою аграрного експорту та створенням валової додаткової вартості (ВДВ) у сільському господарстві.

Рисунок 2 ілюструє динаміку взаємозв'язку між темпом ВДВ сільського господарства та сальдо зовнішньої торгівлі продуктами рослинного походження в Україні з 2005 по 2022 роки.

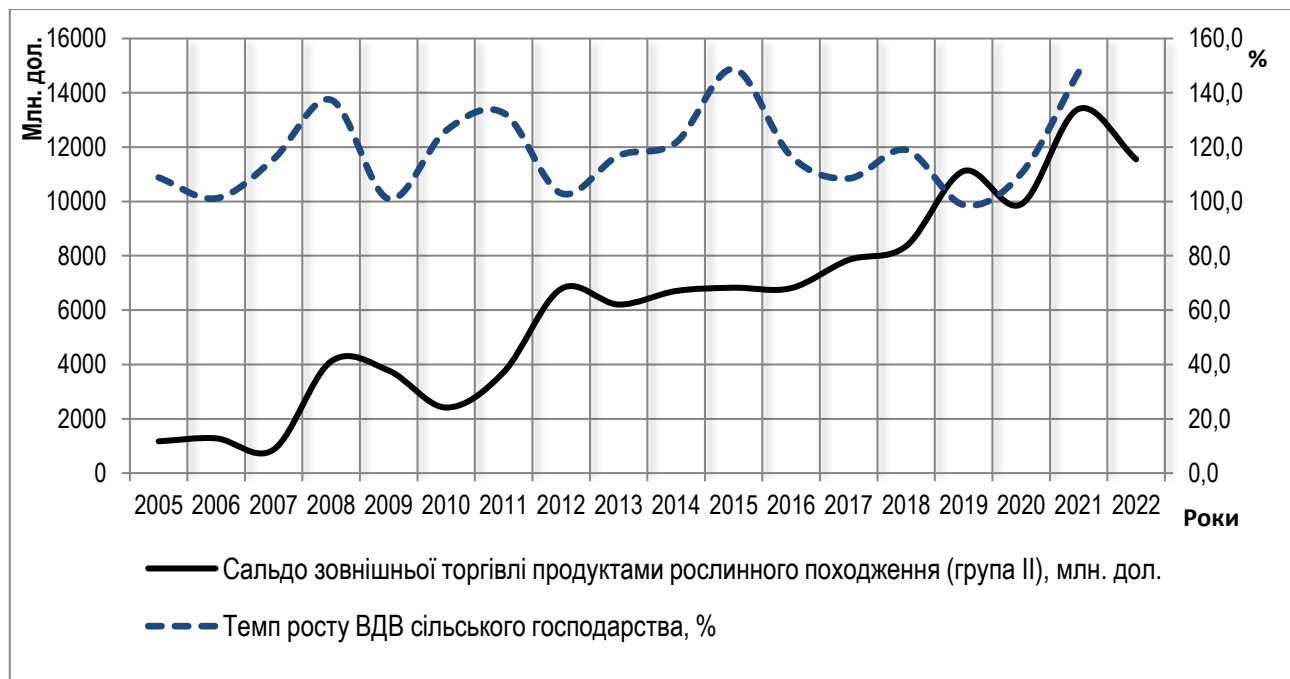

Рисунок 2 – Динаміка змін темпу росту ВДВ сільського господарства і сальдо зовнішньої торгівлі продуктами рослинного походження*

Джерело: Укладено за даними [27, 28, 30]

Аналіз графіка виявляє низку важливих тенденцій та причинно-наслідкових зв'язків.

Починаючи з 2005 року, була загальна тенденція до зростання сальдо зовнішньої торгівлі продуктами рослинного походження, що погіршило посилення експортної орієнтації аграрного сектору України. Особливо різке збільшення цього показника спостерігається з 2010 року, що може бути наслідком розширення виробничих потужностей та підвищення конкурентоспроможності українських аграрних продуктів на світових ринках. Як результат, це призвело до зростання надходжень від експорту та покращення торговельного балансу країни.

Темп росту ВДВ сільського господарства, у свій час, демонструє циклічність коливання протягом усього періоду. Ці коливання можуть бути обумовлені наступними факторами,

включаючи погодні умови, зміни в державній політиці підтримки сектору, коливання світових цін на сільськогосподарську продукцію тощо. Важливо відзначити, що піки темпів зростання ВДВ часто співпадають з періодами зростання сальдо зовнішньої торгівлі, що вказує на позитивний вплив експортної діяльності на створення додаткової вартості в аграрному секторі.

Однак, з 2015 року завдяки зменшенню амплітуди коливання темпу зростання ВДВ, що може свідчити про стабілізацію сектора та його більшу стійкість до зовнішніх шоків. Водночас, сальдо зовнішньої торгівлі зростає, досягнувши свого піку у 2021 році. Це можна вказати на те, що експортна діяльність стає все більшим фактором розвитку аграрного сектора України.

Різке падіння обох показників у 2022 році є наслідком початку повномасштабної війни в Україні. Військові дії призвели до порушення логістичних ланцюгів, втрати доступу до частини сільськогосподарських земель та експортних портів, що негативно вплинуло як на обсяги експорту, так і на створення додаткової вартості в секторі.

Після аналізу динаміки, представленої на рисунку 2, важливо відзначити додаткові аспекти, які поглиблюють розуміння структурних особливостей аграрного експорту України та їх вплив на економічну ефективність.

Порівняльний аналіз індексів експортних та імпорتنних цін товарів дозволяє виявити структурні диспропорції зовнішньої торгівлі та оцінити прогрес у впровадженні завдання 2b глобальної ЦСР 2, спрямоване на усунення викривлень на світових ринках сільськогосподарської продукції.

Особливу увагу привертає перевірка коефіцієнта дискримінаційності експортних цін, проведена на прикладі ринку зерна та його продукції переробки. Результати цього аналізу виявляють чітку тенденцію підвищення: значення коефіцієнта знижується за ступенем переробки продукції в ланцюзі зерно – борошно – хлібобулочні вироби тривалого зберігання. Так, ціна імпорту зерна перевищувала його експортну ціну приблизно в 7 разів, для борошна це становило 1,9 рази, а для хлібобулочних виробів – від 1,3 до 1,1 рази.

Ця закономірність має важливе економічне значення та одночасно пов'язана з динамікою, зображеною на рисунку 2. Вона підкреслює підвищення економічної доцільності в структурі експорту частки продукції з вищим ступенем переробки, що може позитивно вплинути на темп зростання ВДВ сільського господарства.

Такі результати не тільки підтверджують тенденції, зображені на рисунку 2, але й надають додаткові аргументи на досягнення трансформаційної структури аграрного експорту України. Крім того, вони демонструють, що збільшення частки продукції з високою доданою вартістю в експорті може суттєво підвищити економічну ефективність аграрного сектору, сприяючи досягненню ЦСР та зміцненню позицій України на світових ринках.

Продовжуючи аналіз структури та динаміки аграрного експорту України, важливо враховувати додаткові аспекти, які поглиблюють розуміння формування та розподілу додаткової вартості в різних секторах економіки, зокрема в аграрному секторі.

На рисунку 3 показано динаміку питомої ваги ВДВ ключових секторів економіки у ВВП України з 2001 по 2022 роки, що демонструє значні структурні зміни в економіці країни.

Сільське господарство показує значні коливання протягом періоду, з найбільшим значенням у 2001 році (14,41%) та найменшим у 2010 році (7,40%), але з 2015 року тенденція до стабілізації на рівнях 10-11%. Переробна промисловість демонструє загальну тенденцію до зниження: від пікового значення 19,7% у 2005 році до 10,63% у 2021 році. Торгівля, навпаки, демонструє найбільшу стабільність і тенденцію до зростання: з 11% у 2001 році до 13,8% у 2021 році.

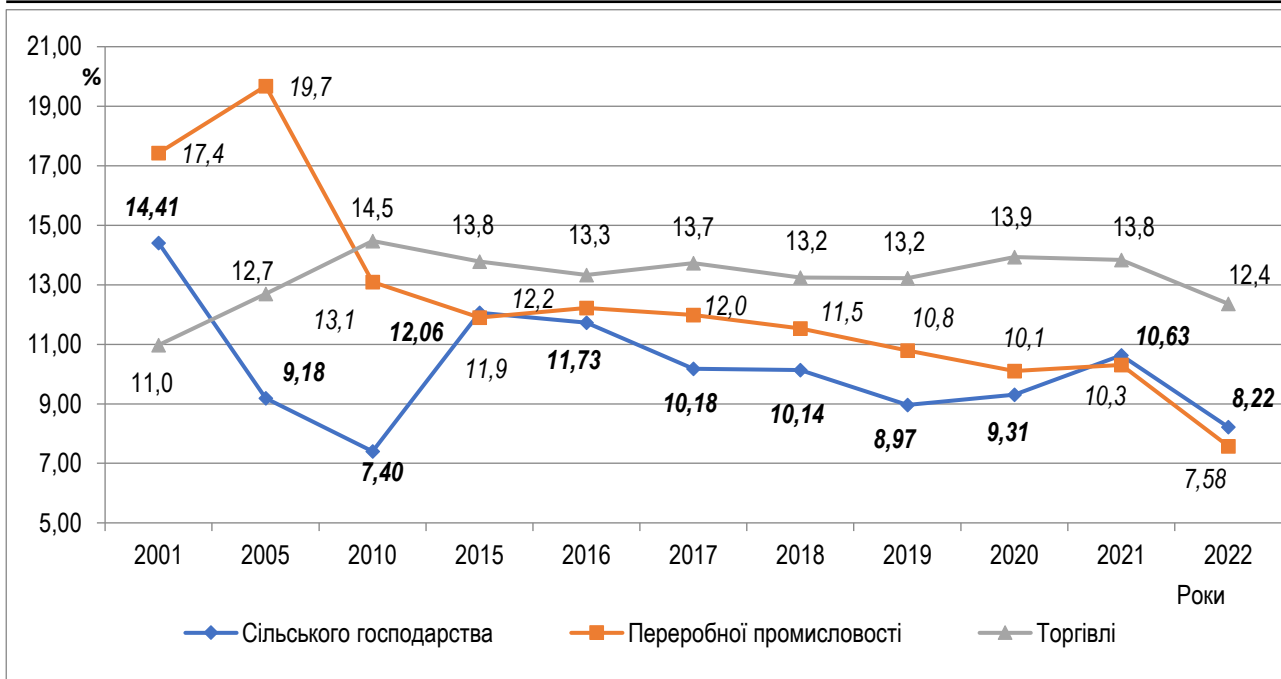

Рисунок 3 – Питома вага ВДВ секторів економіки у ВВП України, %*
Джерело: Розраховано авторами за даними [26, 27, 28].

Важливо відзначити, що до 2010 року переробна промисловість мала найбільшу продуктивність у ВВП, але з 2010 року торгівля стає домінуючим сектором. Це досвід про поступову зміну структури економіки від виробничих секторів до сфери послуг. У 2022 році спостерігається різке падіння всіх секторів, особливо переробної промисловості (до 7,58%) та сільського господарства (до 8,22%), що, ймовірно, пов'язано з військовими діями. Торгівля демонструє меншу вразливість, втративши до 12,4%.

Динамічні зміни ВВП у воєнний період обумовили істотні зміни його секторальної структури. Так, у 2022 р. порівняно з 2021 роком частка ВДВ сільського господарства зменшилася на 2,41 в.п., переробної промисловості – на 2,72 в.п., торгівлі – на 1,4 в.п. Водночас зросла питома вага сектору державного управління з 6,25 % в 2021 р. до 21,14 % в 2022 р. [66]. Це свідчить, що одномоментне падіння ВВП і зміна структурних індикаторів, які за своєю природою доволі інертні, є відмінними рисами нестійкості економіки, які притаманні її структуроутворюючим елементам – товарним ринкам.

Аналіз динаміки структури ВДВ за секторами показує, що за період 2001-2009 рр. переробна промисловість продукувала найбільшу частку ВДВ, але в 2010-2022 рр. ця тенденція змінилася на користь торговельного сектору економіки. При цьому торгівля виявилася більш стійкою до безпекових загроз, оскільки зменшення її структурної частки у ВВП є меншим порівняно з переробним і аграрним секторами. Такі структурні зміни негативно впливають на відтворювальну спроможність економіки, адже переробна промисловість є ключовим драйвером її резильєнтного та сталого розвитку.

Тому цілком логічним є детальне дослідження ресурсної (компонентної) структури ВДВ секторів економіки України (рис. 4, рис. 5)

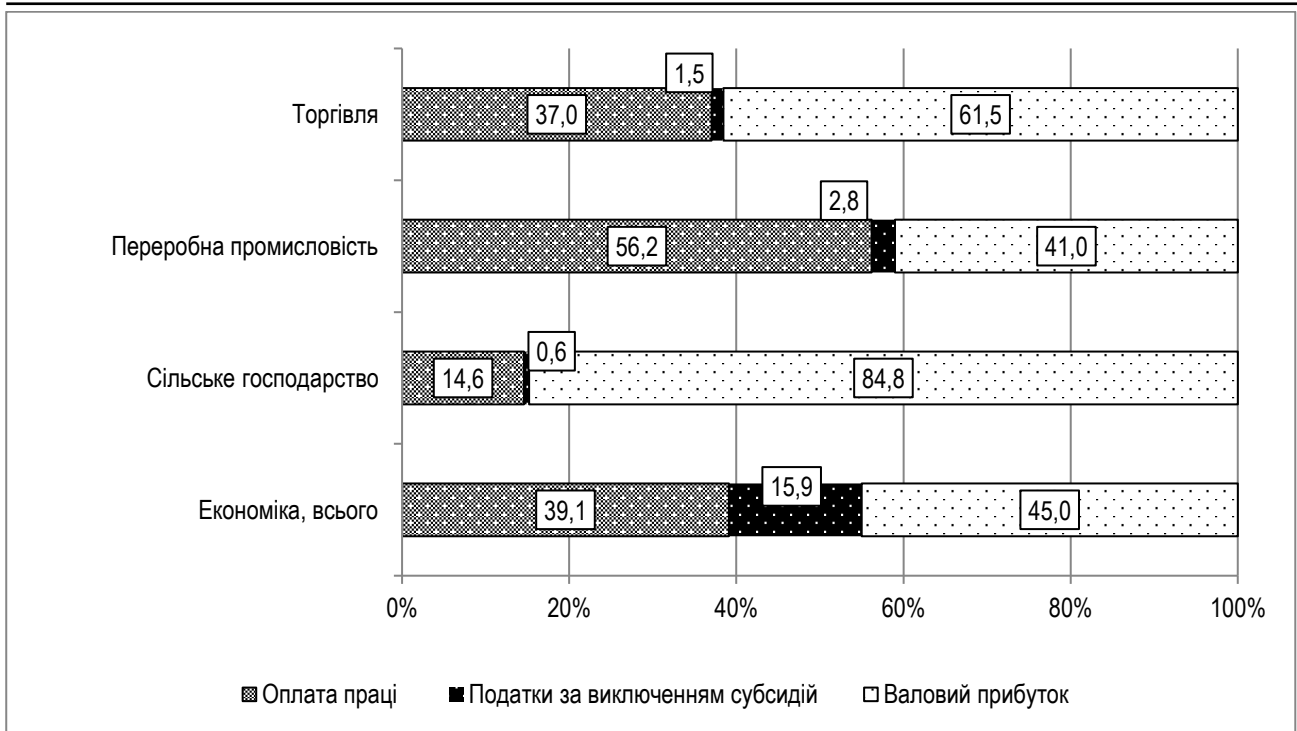

Рисунок 4 – Компонентна структура ВДВ у секторальному вимірі в 2015 р., %*
Джерело: Розраховано авторами за даними [27, 28]

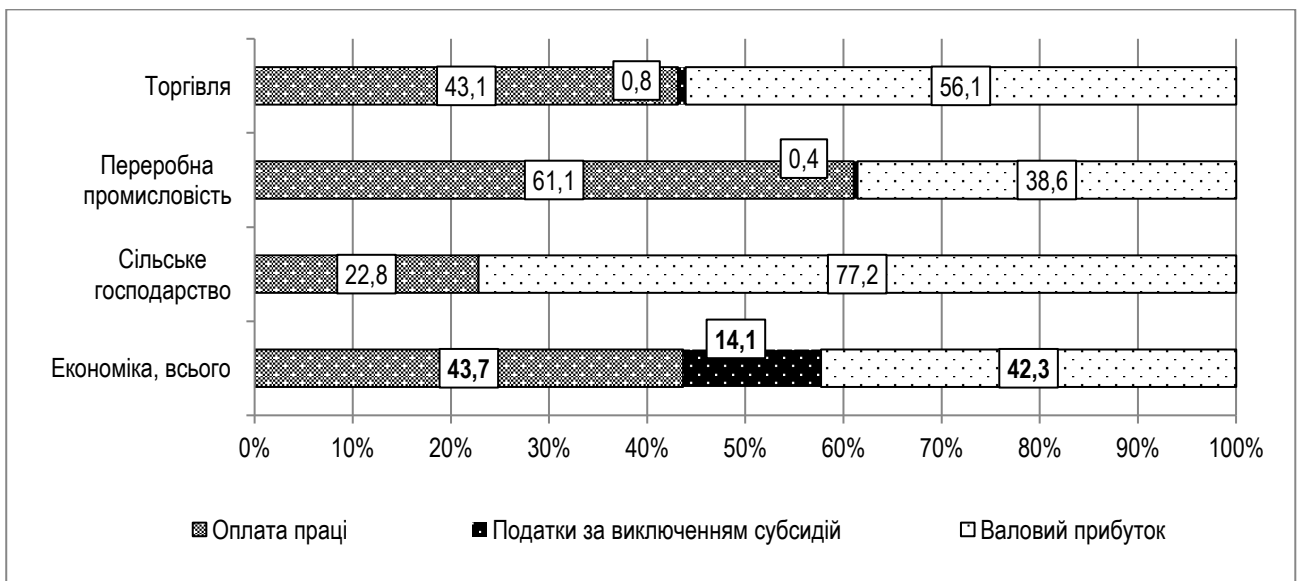

Рисунок 5. – Компонентна структура ВДВ у секторальному вимірі в 2020 р., %*
Джерело: Розраховано авторами за даними [27, 28]

Дослідження ресурсної (компонентної) структури ВДВ секторів економіки України за 2015 та 2020 рр. виявило такі тенденції:

- Зростання частки оплати праці (на 4,6 %) при одночасному скороченні питомої ваги податків (на 1,8 %) та валового прибутку (на 2,7 %) в цілому по економіці.
- Найбільш суттєві структурні зміни відбулись у переробній промисловості, де частка оплати праці зросла на 4,9% і склала 61,1% в 2020 р., що на 17,4% вище середнього рівня. Натомість частка валового прибутку скоротилася на 2,4% і досягла 38,6%, що на 3,7% нижче загальнодержавного показника.

– У торговельному секторі спостерігається значна частка валового прибутку (56,1%), що свідчить про реалізацію економічних інтересів суб'єктів господарювання.

Таке домінування оплати праці в структурі ВДВ переробної промисловості вказує на виконання нею соціальної функції, проте на тлі скорочення доходності цього сектору. Подальший аналіз перерозподілу доданої вартості дозволить глибше зрозуміти ці структурні зміни та виявити можливі диспропорції.

Питома вага податків у доданій вартості певного сектору або товарного ринку відображає ступінь реалізації економічних інтересів держави. У 2020 р. частка податків у ВДВ економіки склала 14,1 %, зменшившись порівняно з 2015 р. на 1,8 в.п. Однак у секторальному вимірі спостерігається неоднорідна картина – для торгівлі цей показник становив 0,8 %, а для переробної промисловості – лише 0,4 %, демонструючи загальну тенденцію до зниження (рис. 4, 5).

Проведений аналіз секторної структури доданої вартості та податків дозволяє виявити важливі диспропорції, які справляють вплив на відтворювальні процеси в економіці України.

Зокрема, оцінювання частки податків у доданій вартості різних секторів показало, що у 2020 році вона знизилася в цілому по економіці до 14,1% порівняно з 15,9% у 2015 році. Однак у розрізі секторів картина виявилася неоднорідною – у торгівлі частка податків становила 0,8%, а в переробній промисловості – лише 0,4%, демонструючи загальну тенденцію до зниження.

Більш детальний аналіз на прикладі ринків зернових продуктів виявив, що приріст секторної доданої вартості на 1% генерує приріст податків в середньому на 1,5-2%. Це свідчить про ефективність застосування регуляторних заходів, спрямованих на стимулювання виробництва доданої вартості в цих сегментах.

Водночас, розрахунки секторної структури податкових надходжень у системі ринків хлібних продуктів показали, що найвищу частку (54,4%) займав сектор виробництва хліба, тоді як частка сировинних секторів була значно нижчою (8,8% для пшениці, 14,7% для борошна). При цьому сектор виробництва хліба характеризується найнижчою часткою прибутку в доданій вартості (15,6%) та найвищою часткою податків (54%). Це вказує на наявність істотних диспропорцій у формуванні та перерозподілі доданої вартості в суміжних ринках, що створює загрози для простого відтворення ресурсів у секторі виробництва хлібобулочної продукції.

Отже, оцінювання секторної структури доданої вартості й податків виявляє важливі диспропорції, які потребують подальшого вивчення та вироблення ефективних регуляторних механізмів для збалансування інтересів різних учасників відтворювального процесу. Це має критичне значення для підвищення ефективності та стійкості аграрного сектору України в умовах трансформації логістичних ланцюгів експорту.

Таким чином, комплексний аналіз динаміки та структури аграрного експорту України виявив ключові проблеми, серед яких – сировинна орієнтація, недостатній розвиток переробної промисловості, вразливість до зовнішніх шоків і наявність цінових диспропорцій. Вирішення цих проблем є критично важливим для підвищення ефективності та стійкості аграрного сектору, а також досягнення цілей сталого розвитку в частині збільшення доходів дрібних виробників.

Український зерновий коридор: забезпечення продовольчої безпеки та підтримка економіки в умовах війни

Російське вторгнення в Україну в лютому 2022 року спричинило серйозні проблеми для української економіки, зокрема для сільськогосподарського сектору. Блокада українських портів Росією загрожує не тільки експортному потенціалу України, але й глобальній продовольчій безпеці, після чого Україна є одним із найбільших у світі експортерів зерна [5, 25].

У відповідь на ці виклики в серпні 2023 року Україна оголосила про створення "гуманітарного коридору" в Чорному морі, відомого як "зерновий коридор" [5, 8]. Він

застосовує унікальні правові та організаційні рішення для створення та функціонування морського гуманітарного коридору [1]. Цей крок зроблено відповідно до наказу Військово-морських сил ЗСУ щодо розблокування кораблів, які застрягли в українських портах, та відновлення експорту зерна та інших продуктів.

Зерновий коридор проходить через порти Одеси, Чорноморська та Південного і швидко довів свою ефективність. З серпня 2023 року до березня 2024 року цим маршрутом було експортовано близько 30 млн тонн вантажів, переважно зерна, яке є критичним для країн «глобального Півдня». Кількість суден, які скористалися коридором, перевищила 1 тисячу, що забезпечила високий попит на українську продукцію на світових ринках.

Успіх зернового коридору став можливим завдяки зусиллям української влади та військових [2, 7]. Отримання дозволів від Військово-морських сил ЗСУ дозволило запровадити цілодобовий режим роботи коридору з березня 2024 року. Це рішення має потенціал збільшення обсягу експорту, що менший на 20%, що матиме позитивний вплив на українську економіку та глобальну продовольчу безпеку.

Важливо відзначити, що робота зернового коридору вже вийшла на рівень потужностей, які були до повномасштабного вторгнення Росії. Це є свідченням стійкості та адаптивності українського сільськогосподарського сектора, а також ефективності логістичних рішень, запроваджених для подолання наслідків російської агресії.

Український зерновий коридор став дієвим інструментом не тільки для підтримки економіки України в умовах війни, але й для забезпечення глобальної продовольчої безпеки. Продовження роботи коридору та його подальший розвиток мають залишатися пріоритетними для української влади, оскільки це питання стратегічної важливості як для України, так і для світу в цілому.

Досвід функціонування зернового коридору також демонструє важливість міжнародної співпраці та солідарності в умовах кризи. Підтримка України з боку партнерів у забезпеченні безпеки судноплавства та протидії російській агресії є запорукою успішної роботи коридору та стабільності глобальних продовольчих ринків.

Значення зернового коридору для глобальної продовольчої безпеки важко переоцінити. За даними ООН, станом на 16 січня 2024 року через цей коридор було експортовано 32,9 мільйона метричних тонн сільськогосподарської продукції. Найбільшими імпортерами стали Китай, Іспанія та Туреччина. Серед експортованих товарів переважала кукурудза, за нею слідували пшениця та соняшникова олія. Важливо відзначити, що 57% експорту було спрямовано до країни, що розвивається, що підкреслює критичну роль України у забезпеченні продовольчої безпеки найбільш різноманітних регіонів світу.

Однак функціонування зернового коридору стикається з постійними викликами. Російські атаки на портову інфраструктуру продовжують загрожувати стабільності експорту. Наприклад, у липні 2023 року внаслідок ракетного удару по Одеській області було знищено 60 тисяч тонн сільськогосподарської продукції, призначеної для експорту до Китаю. Такі атаки не лише завдають прямих економічних збитків Україні, але й підривають глобальну продовольчу безпеку.

Попри такі труднощі, Україна продовжує адаптувати свою експортну стратегію. Відповідно, кожна тенденція до збільшення частки експортованої продукції з доданою вартістю. Наприклад, якщо раніше експортувався переважно ріпак, то тепер 20% припадає на продукти його переробки, такі як ріпакова олія або шрот. Подібна тенденція властивостей і щодо інших культур.

Важливо відзначити, що війна вплинула не тільки на експорт, але й на всю структуру аграрного сектора України. Країна втратила доступ до близько 20% своїх сільськогосподарських угідь, що призвело до значного скорочення виробництва. Додатковою проблемою стала необхідність розмінування сільськогосподарських земель – за оцінками,

близько 500 тисяч гектарів землі на деокупованих територіях потребують розмінування.

Незважаючи на ці виклики, український аграрний сектор демонструє значну стійкість. У 2023 році збільшити обсяг виробництва та збільшити показники попереднього року. Було зібрано приблизно 80 млн тонн зернових та олійних культур, що на 10% більше, ніж у 2022 році.

Однак прогнози на 2024 рік є менш оптимістичними. За оцінками USAID, обсяг сільськогосподарського виробництва на 2023/24 маркетинговий рік може становити лише 88,5% від показника 2022/23 року. Це підкреслює необхідність подальшої підтримки та розвитку аграрного сектору України.

Для подолання цих викликів Україна активно співпрацює з міжнародними партнерами. Європейський Союз гравців вирішує роль у формуванні нової структури аграрного експорту України. Єдиний внутрішній ринок ЄС, що забезпечує вільний рух товарів і послуг, став ключовим напрямком для українського експорту після блокування чорноморських портів. Частка ЄС у зовнішній торгівлі України зросла до понад 60% експорту та 50% імпорту.

Скасування квот на українську сільськогосподарську продукцію та створення "коридорів солідарності" суттєво підтримали український аграрний експорт. Це призвело до значного збільшення поставок українського сільгосппродукції до ЄС протягом останніх двох років.

Україна залишається гравцем на світовому аграрному ринку. До війни її частка у світовому експорті зерна перевищувала 10%, а в експорті соняшникової олії сягала 50%. оперативний надав Україні торговельні преференції, включаючи надання тарифних квот та імпорتنих мит на широкий спектр сільгосппродукції.

Близько 65% українського зерна все ще постачається до країни глобального Півдня, а решта 35% задовольняє попит європейської та міжнародної харчової промисловості.

Протест зростання українського імпорту викликав певні проблеми на ринках Польщі та Румунії, що призвело до тимчасових обмежувальних заходів з боку ЄС. Ці заходи згодом були пом'якшені, але тривають дискусії щодо балансу інтересів українських та європейських виробників.

Україна завершила частково відновити експорт через чорноморські порти, що сприяло диверсифікації експортних маршрутів. Це вигідно як для України, так і для ЄС.

Перспектива вступу України до ЄС через дискусії щодо необхідності реформування Спільної аграрної політики ЄС. Основні причини – значний розмір аграрного сектора України та його відмінна структура порівняно з традиційними країнами-членами ЄС.

Для України важливо брати активну участь у цих дискусіях, підтримувати постійну присутність у Брюсселі та вести конструктивний діалог з країнами-членами ЄС для досягнення сприятливих умов інтеграції свого аграрного сектору в європейський ринок.

Трансформація структури аграрного експорту та роль українського агробізнесу в глобальній економічній системі

Трансформація структури аграрного експорту України та роль вітчизняного агробізнесу в глобальній економічній системі зазнали суттєвих змін внаслідок російської військової агресії. Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі у 2019-2024 роках (табл. 3) виявляє кардинальні зрушення як у географії, так і в товарній структурі експорту.

Порівняння даних 2019 та 2024 років демонструє значне скорочення як імпорту, так і експорту. За даними Міністерства аграрної політики України, у 2022 році експорт агропродовольчої продукції склав 23,6 млрд дол. При цьому 13,1 млрд дол. (55,5%) експортувалося до країн Європейського Союзу. Це стало рекордом для українського аграрного експорту до ЄС, збільшившись на 56% порівняно з 2021 роком. За перші п'ять місяців 2024 року обсяги торгівлі залишаються меншими за довоєнні показники. При цьому торговельний баланс зберігає негативну динаміку, причому за неповний 2024 рік дефіцит вже перевищив показник усього 2019 року. У структурі експорту спостерігається зростання частки аграрної

продукції. Якщо у 2019 році продукти рослинного походження становили 24,88% експорту, то у 2024 році їх частка зростає до 36,62%. Також збільшилася частка жирів та олій – з 9,64% до 15,90%.

Таблиця 3. Стан зовнішньої торгівлі України у 2020-2024 роках (відносно січня-грудня 2020-2023 років, січня-травня – 2024 років), млн доларів США

Країни	2020				2021				Зміни до попереднього періоду		
	Товарообіг, млн.\$	Експорт, млн.\$	Імпорт, млн.\$	Сальдо, млн.\$	Товарообіг, млн.\$	Експорт, млн.\$	Імпорт, млн.\$	Сальдо, млн.\$	товарообіг	експорт	імпорт
Всього	103 429	49 195	54 234	-5 040	141 377	68 088	73 289	-5 201	37%	38%	35%
ЄС	56 372	25 044	31 328	-6 284	75 392	34 792	40 600	-5 808	34%	39%	30%
СНД	14 437	5 935	8 503	-2 568	20 831	7 291	13 539	-6 248	44%	23%	59%
Інші	32 620	18 216	14 404	3 812	45 154	26 004	19 150	6 854	38%	43%	33%
Країни	2022				2023				Зміни до попереднього періоду		
	Товарообіг, млн.\$	Експорт, млн.\$	Імпорт, млн.\$	Сальдо, млн.\$	Товарообіг, млн.\$	Експорт, млн.\$	Імпорт, млн.\$	Сальдо, млн.\$	товарообіг	експорт	імпорт
Всього	103 669	44 160	59 509	-15 350	99 420	35 970	63 450	-27 479	-4%	-19%	7%
ЄС	55 252	27 909	27 344	565	55 835	23 243	32 592	-9 349	1%	-17%	19%
СНД	10 934	2 396	8 538	-6 142	2 795	1 606	1 189	416	-74%	-33%	-86%
Інші	37 482	13 855	23 627	-9 772	40 790	11 121	29 668	-18 547	9%	-20%	26%
Країни	2023				2024				Зміни до попереднього періоду		
	Товарообіг, млн.\$	Експорт, млн.\$	Імпорт, млн.\$	Сальдо, млн.\$	Товарообіг, млн.\$	Експорт, млн.\$	Імпорт, млн.\$	Сальдо, млн.\$	товарообіг	експорт	імпорт
Всього	41 802	16 442	25 360	-8 918	44 327	16 789	27 537	-10 748	6%	2%	9%
ЄС	23 390	10 201	13 189	-2 989	23 345	9 354	13 991	-4 637	0%	-8%	6%
СНД	1 209	635	574	61	1 069	711	357	354	-12%	12%	-38%
Інші	17 202	5 606	11 596	-5 991	19 913	6 724	13 189	-6 465	16%	20%	14%

Джерело: Укладено за даними [27, 28]

Незважаючи на загальне скорочення експорту у грошовому вимірі на \$1,5 млрд у 2023 році порівняно з 2022, вага експортованої продукції зростає на 9,5 млн тонн. Це свідчить про збереження виробничого потенціалу галузі та її адаптивність до нових умов. Структура експорту та імпорту України у 2023 році представлена на рисунку 6.

Згідно з інформацією, представленою на рисунку, структура експорту України у 2023 році характеризується наступним:

- Основні статті експорту – сільськогосподарська продукція, зокрема “1005 Кукурудза” (4,939 млрд дол.), “1512 Олії соняшникова” (4,983 млрд дол.), “1001 пшениця і суміш пшениці та жита” (2,932 млрд дол.).

- Інші важливі експортні категорії – “1206 Насіння соняшника” (1,003 млрд дол.), “1514 Олії ріпакові”, “1507 Олія соєва та її фр. ”.

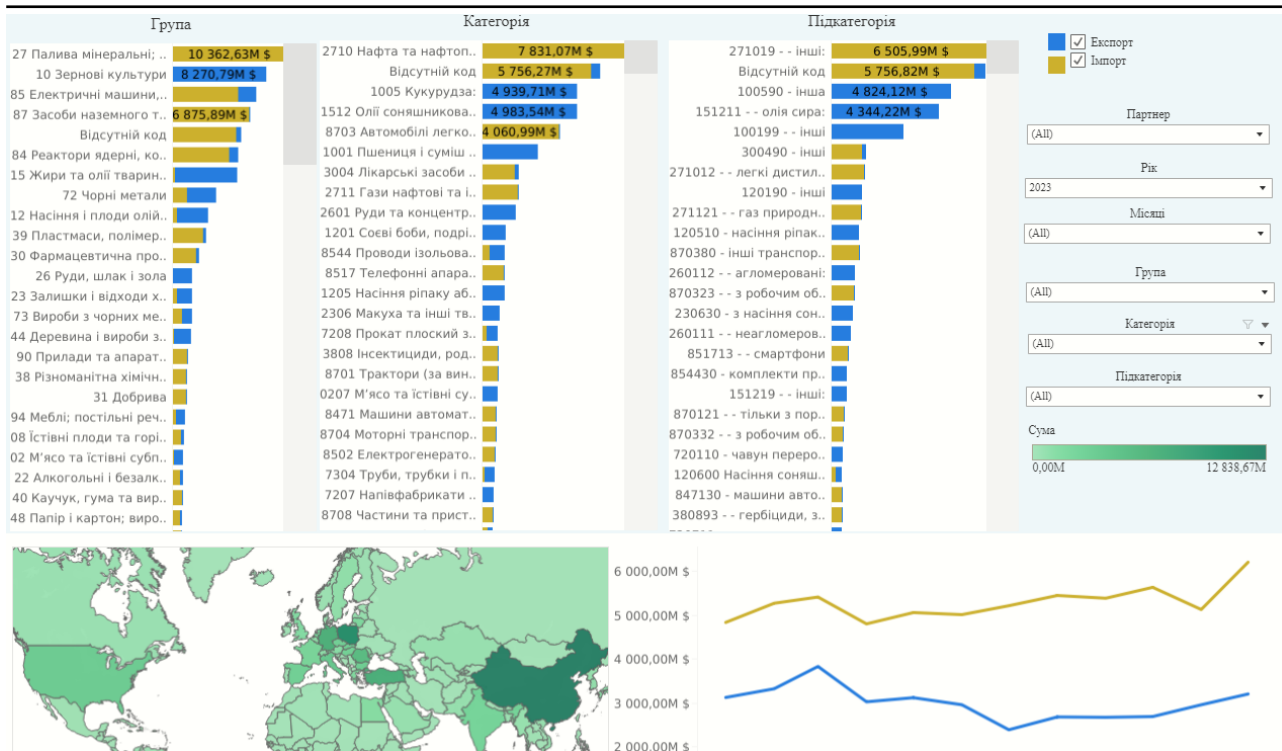

Рисунок 6 – Структура експорту-імпорту України у 2023 році
https://export.gov.ua/770-dashbord_shhodo_eksportu_ta_importu_ukraini

Таким чином, структура експорту України в 2023 році зосереджена на сільськогосподарській продукції та продуктах її переробки, таких як зернові, олійні культури та олії. Це демонструє ключову роль аграрного сектору у зовнішньоекономічній діяльності країни.

Структура експорту українських агротоварів у 2022-2023 роках представлено на рис. 7.

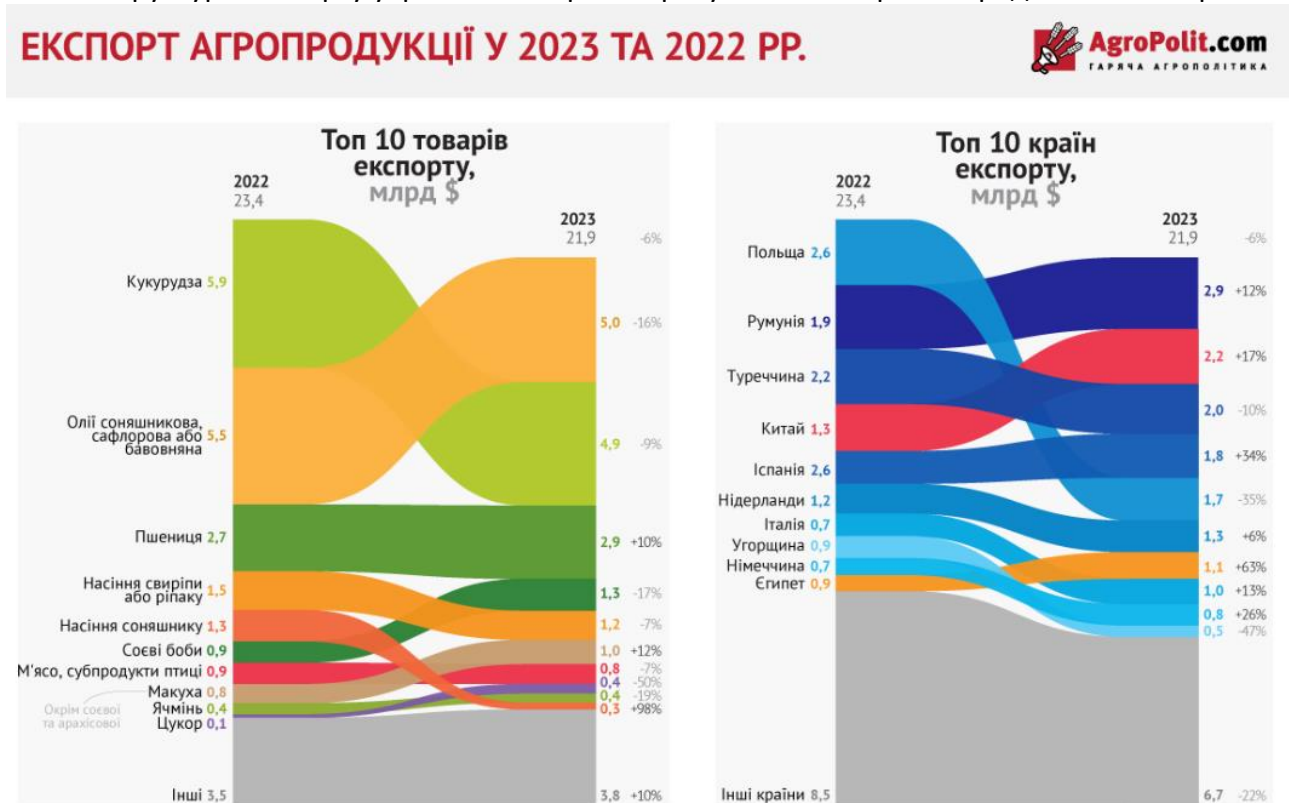

Рисунок 7 – Структура експорту агропродукції України у 2022-2023 роках [31]

Структура агроекспорту України у 2023 році зазнала певних змін порівняно з попереднім роком. Попри загальне скорочення експорту у грошовому вимірі на \$1,5 млрд, вага експортованої продукції зросла на 9,5 млн тонн. Ключовими факторами зменшення експорту в грошах стало зниження світових цін на агропродукцію та ускладнення логістики через російську військову агресію.

У структурі експорту домінували олії (соняшникова, сафлорова, бавовняна) та кукурудза, які разом склали 46% від загального обсягу. Попри лідерство, експорт цих категорій знизився на 16% та 9% відповідно. Натомість суттєво зріс експорт пшениці (+10%), макухи та відходів від переробки олійних (+12%), а також насіння соняшнику (+98%).

Географічно торгівля все більше орієнтується на ЄС, особливо в експорті. Це підтверджується даними про країни-імпортери української агропродукції, де лідирують Румунія та Китай, а також спостерігається значне зростання експорту до Єгипту, Німеччини та Італії. Частка Європи в структурі агроекспорту зросла з 32% у 2021 році до 59% за 10 місяців 2023 року, тоді як частина Африки, Азії та Південно-Східної Азії скоротилася (рис. 8).

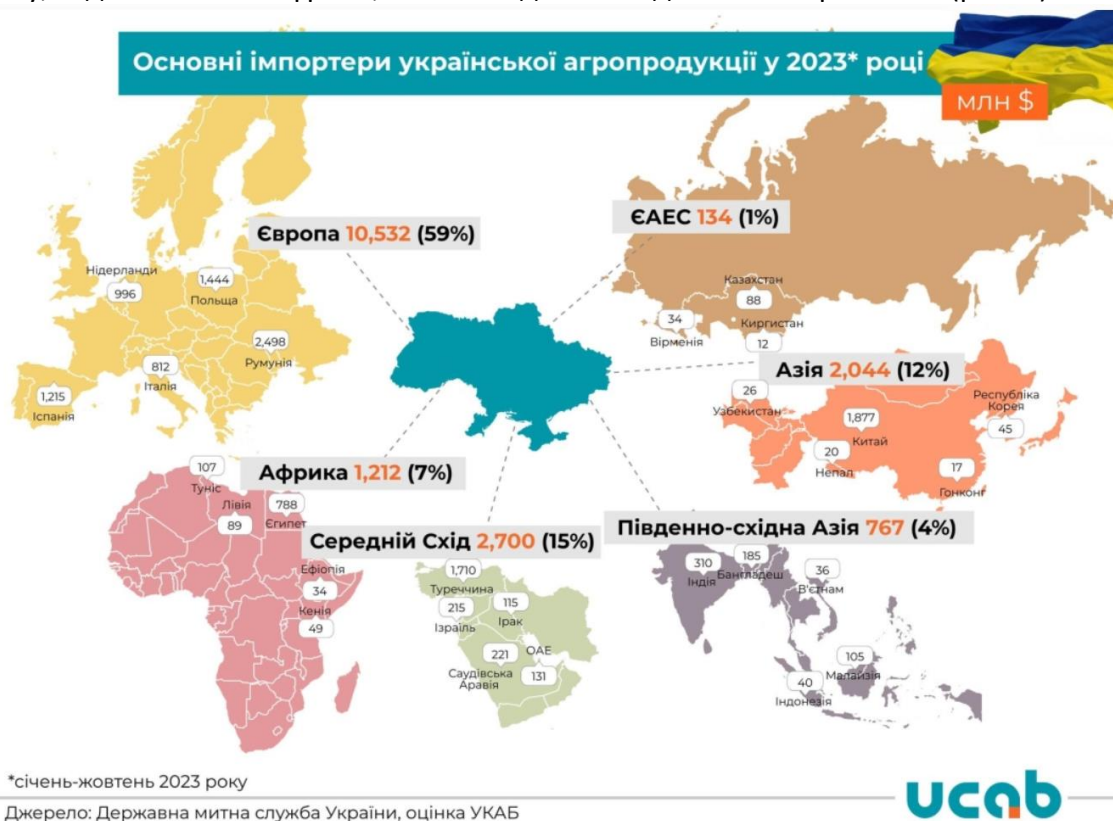

Рисунок 8 – Географія експорту української агропродукції [29]

Основною причиною таких змін стало блокування морських портів України російськими військами. Через блокування морських портів, основні обсяги агроекспорту було переорієнтовано на сухопутні види транспорту. Так, за липень-грудень 2022 року Україна експортувала до країн ЄС 8518 тис. тонн кукурудзи, 4117 тис. тонн пшениці, 1048 тис. тонн ячменю, 2730 тис. тонн насіння ріпаку та 1352 тис. тонн соняшнику.

Зміни в логістичних ланцюгах призвели до перерозподілу географічної структури аграрного експорту. Так, найбільшими імпортерами української агропродукції стали Польща (20,7% від експорту до ЄС), Румунія (19,5%), Іспанія (10,0%), Нідерланди (9,1%), Італія (7,0%), Угорщина (6,7%) та Болгарія (6,2%). Ці 7 країн сумарно акумулювали 73% українського аграрного експорту до ЄС у 2022 році. Таким чином, вимушена переорієнтація логістичних ланцюгів на сухопутні маршрути через блокування морських портів дозволила забезпечити

стабільність аграрного експорту, хоча й призвела до зростання логістичних витрат. Географічна структура експорту суттєво змінилася, з концентрацією поставок до Польщі, Румунії, Іспанії та інших країн ЄС.

Завдяки гнучкості та адаптивності учасників ланцюга поставок, вдалося зберегти експортний потенціал аграрного сектору України, хоча й за рахунок значного зростання логістичних витрат. Отримані результати засвідчують важливість подальшої інтеграції України до європейських ринків для мінімізації втрат від трансформації логістичних систем в умовах військової агресії.

Україна зберігає лідерські позиції у світовому експорті ключових сільськогосподарських культур. Особливо вражаючими є показники по соняшниковій олії, де наша країна утримує перше місце з часткою 40,4% світового експорту. У сегменті зернових культур частка України у світовому експорті кукурудзи зростає з 13,1% до 14,9%, хоча експорт пшениці дещо знизився - з 9,3% до 7,7%.

Ці структурні зміни в географії та товарній номенклатурі аграрного експорту України мають суттєвий вплив на економічну ефективність галузі. З одного боку, переорієнтація на ринки Європи, хоча і є вимушеною, дозволяє зберегти певний вибір експортних доходів. Проте обмеження постачань до традиційних ринків Африки, Азії та Близького Сходу, де Україна займала провідні позиції, створює загальний експортний потенціал країни.

Серед країн-імпортерів української агропродукції перше місце посіла Румунія (\$2,9 млрд, +12%) завдяки транзиту через порт Констанца. Проте фактично найбільшим споживачем став Китай (\$2,2 млрд, +17%). В топ-5 також увійшли Туреччина, Іспанія та Польща. Значне зростання імпорту показали Єгипет (+63%), Німеччина (+26%) та Італія (+13%), тоді як Польща (-35%) та Угорщина (-47%) суттєво скоротили закупівлі.

Важливо відзначити, що ці зміни відбуваються на тлі глобальних коливань цін на продовольство, що відображено в індексі FAO. Графік демонструє загальне зниження цін на основні групи продуктів після піку в 2022 році, що створює додаткові виклики для експортерів.

Роль агробізнесу України у світовій економіці є вагомим та продовжує зростати, незважаючи на складні геополітичні умови. Ось ключові аспекти цієї ролі:

1. Україна є одним з провідних світових експортерів сільськогосподарської продукції, особливо зернових та олійних культур. До початку російсько-української війни країна займала лідируючі позиції у експорті соняшникової олії, кукурудзи, пшениці та ріпаку [10].

2. Агропромисловий комплекс України має значний потенціал виробництва, що перевищує потреби внутрішнього ринку. Це дозволяє країні бути важливим гравцем у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки [19].

3. Українське сільське господарство демонструє значну стійкість та адаптивність. Незважаючи на втрати, спричинені війною, агробізнес зумів адаптуватися до нових умов, зберігаючи свою роль у глобальних продовольчих ланцюгах [12].

4. Органічне виробництво стає важливим напрямком розвитку українського агросектору, що підвищує конкурентоспроможність країни на світовому ринку та сприяє сталому розвитку [15].

5. Інноваційна індустріалізація агропромислового комплексу України відіграє ключову роль у підвищенні ефективності та конкурентоспроможності сектору на глобальному рівні [16].

6. Формування агропромислових кластерів розглядається як перспективний напрямок для посилення конкурентоспроможності українського агропромислового сектору на міжнародному рівні [21].

Незважаючи на виклики, спричинені війною та глобальними економічними змінами, український агробізнес продовжує відігравати важливу роль у світовій економіці, забезпечуючи значну частку глобального експорту сільськогосподарської продукції та сприяючи продовольчій безпеці у світовому масштабі.

Дискусія

Проведений аналіз структури та динаміки аграрного експорту України виявляє ряд важливих тенденцій та проблем, які потребують подальшого обговорення:

1. Сировинна орієнтація експорту. Дослідження показує, що значна частка українського агроекспорту припадає на сировинну продукцію, особливо зернові культури. Kutsmus et al. [10] підкреслюють, що це обмежує можливості створення доданої вартості всередині країни. Натомість Shkolnyi et al. [20] наголошують на важливості збільшення експорту продукції з високою доданою вартістю для підвищення конкурентоспроможності. Виникає питання щодо збалансування цих підходів та стимулювання розвитку переробної промисловості.

2. Вразливість до зовнішніх шоків. Військові дії, які почалися у 2022 році продемонстрували вразливість експортно-орієнтованої моделі аграрного сектору. Mamonova et al. [12] відзначають адаптивність українського агробізнесу, але Ben Hassen and El Bilali [3] вказують на довгострокові ризики для світового продовольчого ринку. Необхідно узгодити ці погляди та розробити стратегії підвищення стійкості галузі.

3. Диверсифікація експортних ринків. Аналіз показує переорієнтацію на європейський ринок, що допомогло зберегти експортні доходи. Проте Mukhailova et al. [13] підкреслюють важливість диверсифікації ринків збуту. Виникає потреба у виборі стратегій, які можуть бути ефективними для розширення географії експорту.

4. Роль малих виробників. У контексті ЦСР 2.3, важливо забезпечити участь дрібних фермерів у формуванні експортного потенціалу. Ohanisian et al. [15] наголошують на важливості органічного виробництва для підвищення конкурентоспроможності дрібних виробників. Гостро стоїть питання інтеграції цього підходу з традиційними методами виробництва.

5. Інноваційний розвиток. Osetskiy & Kulish [16] підкреслюють ключову роль інноваційної індустріалізації у підвищенні ефективності агропромислового комплексу. Водночас, Vuka et al. [4] акцентують увагу на важливості впровадження цифрових технологій. Узгодження цих підходів для максимального ефекту – завдання найближчого часу.

6. Логістичні виклики. Блокування морських портів змусило шукати альтернативні маршрути експорту. Pavlenko et al. [17] пропонують використання автомобільного та залізничного транспорту, тоді як Dávid et al. [6] підкреслюють зростання ролі внутрішнього водного транспорту. Необхідні ґрунтовні висновки щодо того, яка комбінація цих підходів може бути найефективнішою.

7. Державна політика. Zadorozhna [21] розглядає формування агропромислових кластерів як перспективний напрямок для посилення конкурентоспроможності. Водночас, Lopotynskiy et al. [11] оцінюють прямі та непрямі втрати аграрного бізнесу, підкреслюючи необхідність державної підтримки. Виникає потреба збалансувати ці підходи в державній політиці.

Обговорення цих питань у світлі різних наукових поглядів може сприяти формуванню більш ефективної та стійкої моделі аграрного експорту України, яка враховуватиме як економічні, так і соціальні та екологічні аспекти розвитку галузі.

Висновки

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

1. Російське вторгнення в Україну суттєво вплинуло на аграрний сектор країни. Так, у 2022 році Україна втратила доступ до близько 20% своїх сільськогосподарських угідь, що призвело до скорочення виробництва зернових та олійних культур з 100 млн тонн у 2021 році до 56 млн тонн у 2022 році. Водночас, у 2023 році обсяги виробництва вдалося збільшити до 70 млн тонн.

2. Блокування морських портів Росією змусило переорієнтувати основні експортні потоки на сухопутні маршрути через країни ЄС. Це дозволило стабілізувати аграрний експорт України, який у 2022 році склав 23,6 млрд дол., з яких 13,1 млрд дол. (55,5%) було експортовано до ЄС – рекордний рівень. Основними імпортерами стали Польща (20,7%), Румунія (19,5%), Іспанія (10,0%).

3. Аналіз структури аграрного експорту виявив його стійку сировинну орієнтацію. Так, частка продовольчих товарів у загальному експорті скоротилася з 41,1% у 2020 році до 36,1% у 2022 році, свідчачи про посилення сировинної спрямованості. При цьому сальдо торгівлі готовими харчовими продуктами в 2022 році вперше за період дослідження стало негативним (-57,8 млн дол.).

4. Порівняльний аналіз доданої вартості в різних секторах показав, що частка податків у ВДВ переробної промисловості в 2020 році становила лише 0,4%, тоді як у торгівлі - 0,8%. Це свідчить про суттєві диспропорції у формуванні та перерозподілі доданої вартості, що стримує розвиток переробної ланки аграрного сектора.

5. Український "зерновий коридор" у Чорному морі, відкритий у 2023 році, став важливим інструментом підтримки економіки України та забезпечення глобальної продовольчої безпеки. За перші пів року через нього було експортовано 32,9 млн тонн сільськогосподарської продукції, переважно в країни, що розвиваються. Однак коридор постійно зазнає загроз від російських атак.

6. Частка ЄС у зовнішній торгівлі України зросла до понад 60% експорту та 50% імпорту, що підкреслює важливість подальшої інтеграції України до європейського ринку для мінімізації втрат від трансформації логістичних систем. При цьому Україна залишається одним з провідних світових експортерів сільськогосподарської продукції, особливо соняшникової олії, кукурудзи та пшениці.

Таким чином, подолання сировинної орієнтації експорту, диверсифікація ринків збуту, модернізація виробництва і логістики, а також розвиток переробної промисловості є ключовими завданнями для підвищення ефективності та стійкості аграрного експорту України в умовах трансформації глобальних ланцюгів постачання.

Фінансування

Це дослідження не отримало конкретної фінансової підтримки.

Конкуруючі інтереси

Автори заявляють, що у них немає конкуруючих інтересів.

Список використаних джерел

1. Achimescu, S.-G., & Oltean, I.-R. (2023). The Role of the International Maritime Organization in Securing the Black Sea in the Context of the Russo-Ukrainian War. *Romanian Journal of International Law*, 29, 7–21. URL : <https://rrdi.ro/2023/04/30/the-role-of-the-international-maritime-organization-in-securing-the-black-sea-in-the-context-of-the-russo-ukrainian-war/>
2. Ali, M. (2022). The role of Turkiye in the Black Sea and the Russo-Ukrainian war: A short overview. *Journal of Liberty and International Affairs*, 8(3), 356-367. <https://doi.org/10.47305/JLIA2283356a>
3. Ben Hassen, T., & El Bilali, H. (2022). Impacts of the Russia-Ukraine War on Global Food Security: Towards More Sustainable and Resilient Food Systems? *Foods*, 11(15), 2301. <https://doi.org/10.3390/foods11152301>

4. Buka, S., Tkachuk, V., Kondratiuk, V., Tonkha, O., & Slobodyanyuk, N. (2023). Prospects for agribusiness in Ukraine over the next 5 years. *International Journal of Environmental Studies*, 80(2), 291-298. <https://doi.org/10.1080/00207233.2022.2157630>
5. da Silva, J. A. T., Koblianska, I., & Kucher, A. (2023). AGRICULTURAL PRODUCTION IN UKRAINE: AN INSIGHT INTO THE IMPACT OF THE RUSSO-UKRAINIAN WAR ON LOCAL, REGIONAL AND GLOBAL FOOD SECURITY. *Journal of Agricultural Sciences (Belgrade)*, 68(2), 121–140. <https://doi.org/10.2298/JAS2302121T>
6. Dávid, A., Blaško, S., & Ficzer, P. (2023). The impact of the war in Ukraine on inland water transport in the Danube region. *Transportation Research Procedia*, 74, 188-193. <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2023.11.129>
7. Güney, N. A. (2022). Food corridor: Türkiye's successful role as mediator. *Insight Turkey*, 24(3), 43-51. <https://doi.org/10.25253/99.2022243.4>
8. Kormych, B., Averochkina, T., & Kormych, L. (2024). Black Sea Grain initiative: bringing lawfare to conventional armed conflict. *Australian Journal of Maritime and Ocean Affairs*, 1-18. <https://doi.org/10.1080/18366503.2024.2316455>
9. Kozielec, A., Piecuch, J., Daniek, K., & Luty, L. (2024). Challenges to Food Security in the Middle East and North Africa in the Context of the Russia–Ukraine Conflict. *Agriculture (Switzerland)*, 14(1), 155. <https://doi.org/10.3390/agriculture14010155>
10. Kutsmus, N., Zinchuk, T., Usiuk, T., Prokopchuk, O., & Palamarchuk, T. (2024). War in Ukraine: Impact on global agri-food trade. *Scientific Horizons*, 27(3), 130-142. <https://doi.org/10.48077/scihor3.2024.130>
11. Lopatynskiy, Y., Belei, S., Kapelista, I., & Pavlyshyn, M. (2023). The Effectiveness of the Management System in the Conditions of War and its Influence on the Development of Agribusiness. *Review of Economics and Finance*, 21, 932-940. <https://doi.org/10.55365/1923.x2023.21.102>
12. Mamonova, N., Wengle, S., & Dankevych, V. (2023). Queen of the fields in wartime: What can Ukrainian corn tell us about the resilience of the global food system? *Journal of Peasant Studies*, 50(7), 2513-2538. <https://doi.org/10.1080/03066150.2023.2255568>
13. Mykhailova, M., Yatsenko, O., Zavadzka, Y., Afanasieva, O., & Haas, R. (2023b). The War in Ukraine and Its Impact on Global Agricultural Trade. *Bodenkultur*, 74(2), 91-105. <https://doi.org/10.2478/boku-2023-0008>
14. Nekrasenko, L., Pittman, R., Doroshenko, O., Chumak, V., & Doroshenko, A. (2019). Grain logistics in Ukraine: main challenges and effective ways to achieve sustainability. *Economic Annals-XXI*, 178(7-8), 70–83. <https://doi.org/10.21003/ea.V178-06>
15. Ohanisian, A., Levchenko, N., Shyshkanova, G., Prykhodko, V., & Banchuk-Petrosova, O. (2022). Organic farms are the fundamental basis for the sustainable foreign economic activities of agrarians in Ukraine. *Environmental and Socio-Economic Studies*, 10(2), 49-61. <https://doi.org/10.2478/environ-2022-0011>
16. Osetskiy, V. L., & Kulish, V. A. (2020). Innovative industrialization in the agro-industrial complex of Ukraine. *Ekonomika APK*, 27(4), 54-65. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202004054>
17. Pavlenko, O., Muzylyov, D., Ivanov, V., Bartoszyk, M., & Jozwik, J. (2023b). Management of the grain supply chain during the conflict period: case study Ukraine. *Acta Logistica*, 10(3), 393-402. <https://doi.org/10.22306/AL.V10I3.406>
18. Pryshliak, N., Dankevych, V., Tokarchuk, D., & Shpykuliak, O. (2023). The sowing and harvesting campaign in Ukraine in the context of hostilities: challenges to global energy and food security. *Polityka Energetyczna*, 26(1), 145-168. <https://doi.org/10.33223/epj/161794>
19. Reznik, N. P., Tiurin, V. V., Yanushevych, I. A., Polina, T., & Gupta, S. K. (2020). Agribusiness innovation development in the conditions of the globalization of the world economy. *Journal*

- of Advanced Research in Dynamical and Control Systems, 12(5 Special Issue), 545-551.
<https://doi.org/10.5373/JARDCS/V12SP5/20201790>
20. Shkolnyi, O.O., Verniuk, N.O., Klymenko, L.V., Gomeniuk, M.O., & Zagorodniuk, O. (2019b). The Ukraine's agri-food export performance in the context of competitiveness. Proceedings of the 33rd International Business Information Management Association Conference, IBIMA 2019: Education Excellence and Innovation Management through Vision 2020, 7613-7619.
21. Zadorozhna, L. (2014). Forming Agro Industries clusters for reaching competitiveness of Ukrainian Agro industrial sector. *Journal of Eastern European and Central Asian Research*, 1(1).
22. Zakharchuk, O., Vyshnevetska, O., Kisil, M., Nechytailo, V., & Zavalniuk, O. (2023). State and prospects of fuel supply for agriculture in Ukraine. *Scientific Horizons*, 26(12), 169-180.
<https://doi.org/10.48077/scihor12.2023.169>
23. Zerkina, O., Nikishyna, O., Bondarenko, S., Makovoz, O., & Durbalova, N. (2022). Institutional support for formation of reproductive logistics on the bread and bakery market of Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*, 8(3), 153–177. URL: <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.03.08>
24. Агробізнес України. URL: https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2023/?utm_source=agropolit&utm_medium=banner
25. Бондаренко, С., Ткач, М., Поліщук, А., & Мосін, М. (2019). Ретроспективний аналіз логістичних концепцій управління ресурсними потоками. *Social Development and Security*, 9(4), 21–40. <https://doi.org/10.33445/sds.2019.9.4.2>
26. Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах у 2022 році. Державна служба статистики України. 12.04.2023. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
27. НБУ. Статистика зовнішнього сектору. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>
28. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
29. Прасад А. (2023). Україна змінила географію агроекспорту через блокування портів, майже 60% припадає на Європу – УКАБ. Журнал Forbes Ukraine. URL: <https://forbes.ua/news/ukraine-zminila-geografiyu-agroeksportu-cherez-blokuвання-portfolio-mayzhe-60-pripadae-na-evropu-ukab-16112023-17308>
30. Статистичний щорічник України за 2021 р. За ред. І.Є.Вернера. Київ: Державна служба статистики України, 2022. 455 с.
31. Як змінився агроекспорт України і його структура за 2023 рік? URL: <https://agropolit.com/blog/536-yak-zminivsia-agroeksport-ukrayini-i-yogo-struktura-za-2023-rik>

References

1. Achimescu, S.-G., & Oltean, I.-R. (2023). The Role of the International Maritime Organization in Securing the Black Sea in the Context of the Russo-Ukrainian War. *Romanian Journal of International Law*, 29, 7–21. URL : <https://rrdi.ro/2023/04/30/the-role-of-the-international-maritime-organization-in-securing-the-black-sea-in-the-context-of-therusso-ukrainian-war/>
2. Ali, M. (2022). The role of Turkiye in the Black Sea and the Russo-Ukrainian war: A short overview. *Journal of Liberty and International Affairs*, 8(3), 356-367.
<https://doi.org/10.47305/JLIA2283356a>
3. Ben Hassen, T., & El Bilali, H. (2022). Impacts of the Russia-Ukraine War on Global Food Security: Towards More Sustainable and Resilient Food Systems? *Foods*, 11(15), 2301.
<https://doi.org/10.3390/foods11152301>

4. Buka, S., Tkachuk, V., Kondratiuk, V., Tonkha, O., & Slobodyanyuk, N. (2023). Prospects for agribusiness in Ukraine over the next 5 years. *International Journal of Environmental Studies*, 80(2), 291-298. <https://doi.org/10.1080/00207233.2022.2157630>
5. da Silva, J. A. T., Koblianska, I., & Kucher, A. (2023). AGRICULTURAL PRODUCTION IN UKRAINE: AN INSIGHT INTO THE IMPACT OF THE RUSSO-UKRAINIAN WAR ON LOCAL, REGIONAL AND GLOBAL FOOD SECURITY. *Journal of Agricultural Sciences (Belgrade)*, 68(2), 121–140. <https://doi.org/10.2298/JAS2302121T>
6. Dávid, A., Blaško, S., & Ficzer, P. (2023). The impact of the war in Ukraine on inland water transport in the Danube region. *Transportation Research Procedia*, 74, 188-193. <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2023.11.129>
7. Güney, N. A. (2022). Food corridor: Türkiye's successful role as mediator. *Insight Turkey*, 24(3), 43-51. <https://doi.org/10.25253/99.2022243.4>
8. Kormych, B., Averochkina, T., & Kormych, L. (2024). Black Sea Grain initiative: bringing lawfare to conventional armed conflict. *Australian Journal of Maritime and Ocean Affairs*, 1-18. <https://doi.org/10.1080/18366503.2024.2316455>
9. Kozielec, A., Piecuch, J., Daniek, K., & Luty, L. (2024). Challenges to Food Security in the Middle East and North Africa in the Context of the Russia–Ukraine Conflict. *Agriculture (Switzerland)*, 14(1), 155. <https://doi.org/10.3390/agriculture14010155>
10. Kutsmus, N., Zinchuk, T., Usiuk, T., Prokopchuk, O., & Palamarchuk, T. (2024). War in Ukraine: Impact on global agri-food trade. *Scientific Horizons*, 27(3), 130-142. <https://doi.org/10.48077/scihor3.2024.130>
11. Lopatynskiy, Y., Belei, S., Kapelista, I., & Pavlyshyn, M. (2023). The Effectiveness of the Management System in the Conditions of War and its Influence on the Development of Agribusiness. *Review of Economics and Finance*, 21, 932-940. <https://doi.org/10.55365/1923.x2023.21.102>
12. Mamonova, N., Wengle, S., & Dankevych, V. (2023). Queen of the fields in wartime: What can Ukrainian corn tell us about the resilience of the global food system? *Journal of Peasant Studies*, 50(7), 2513-2538. <https://doi.org/10.1080/03066150.2023.2255568>
13. Mykhailova, M., Yatsenko, O., Zavadzka, Y., Afanasieva, O., & Haas, R. (2023b). The War in Ukraine and Its Impact on Global Agricultural Trade. *Bodenkultur*, 74(2), 91-105. <https://doi.org/10.2478/boku-2023-0008>
14. Nekrasenko, L., Pittman, R., Doroshenko, O., Chumak, V., & Doroshenko, A. (2019). Grain logistics in Ukraine: main challenges and effective ways to achieve sustainability. *Economic Annals-XXI*, 178(7-8), 70–83. <https://doi.org/10.21003/ea.V178-06>
15. Ohanisian, A., Levchenko, N., Shyshkanova, G., Prykhodko, V., & Banchuk-Petrosova, O. (2022). Organic farms are the fundamental basis for the sustainable foreign economic activities of agrarians in Ukraine. *Environmental and Socio-Economic Studies*, 10(2), 49-61. <https://doi.org/10.2478/environ-2022-0011>
16. Osetskiy, V. L., & Kulish, V. A. (2020). Innovative industrialization in the agro-industrial complex of Ukraine. *Ekonomika APK*, 27(4), 54-65. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202004054>
17. Pavlenko, O., Muzylyov, D., Ivanov, V., Bartoszyk, M., & Jozwik, J. (2023b). Management of the grain supply chain during the conflict period: case study Ukraine. *Acta Logistica*, 10(3), 393-402. <https://doi.org/10.22306/AL.V10I3.406>
18. Pryshliak, N., Dankevych, V., Tokarchuk, D., & Shpykuliak, O. (2023). The sowing and harvesting campaign in Ukraine in the context of hostilities: challenges to global energy and food security. *Polityka Energetyczna*, 26(1), 145-168. <https://doi.org/10.33223/epj/161794>
19. Reznik, N. P., Tiurin, V. V., Yanushevych, I. A., Polina, T., & Gupta, S. K. (2020). Agribusiness innovation development in the conditions of the globalization of the world economy. *Journal*

- of Advanced Research in Dynamical and Control Systems, 12(5 Special Issue), 545-551.
<https://doi.org/10.5373/JARDCS/V12SP5/20201790>
20. Shkolnyi, O.O., Verniuk, N.O., Klymenko, L.V., Gomeniuk, M.O., & Zagorodniuk, O. (2019b). The Ukraine's agri-food export performance in the context of competitiveness. Proceedings of the 33rd International Business Information Management Association Conference, IBIMA 2019: Education Excellence and Innovation Management through Vision 2020, 7613-7619.
21. Zadorozhna, L. (2014). Forming Agro Industries clusters for reaching competitiveness of Ukrainian Agro industrial sector. *Journal of Eastern European and Central Asian Research*, 1(1).
22. Zakharchuk, O., Vyshnevetska, O., Kisil, M., Nechytailo, V., & Zavalniuk, O. (2023). State and prospects of fuel supply for agriculture in Ukraine. *Scientific Horizons*, 26(12), 169-180.
<https://doi.org/10.48077/scihor12.2023.169>
23. Zerkina, O., Nikishyna, O., Bondarenko, S., Makovoz, O., & Durbalova, N. (2022). Institutional support for formation of reproductive logistics on the bread and bakery market of Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*, 8(3), 153–177. URL: <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.03.08>
24. Agribusiness of Ukraine. URL: https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2023/?utm_source=agropolit&utm_medium=banner
25. Bondarenko, S., Tkach, M., Polishchuk, A., & Mosin, M. (2019). Retrospective analysis of logistic concepts of resource management. *Social Development and Security*, 9(4), 21–40.
<https://doi.org/10.33445/sds.2019.9.4.2>
26. Gross domestic product in actual prices in 2022. State Statistics Service of Ukraine. 12.04.2023. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
27. NBU. Statistics of the external sector. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>
28. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
29. Prasad A. (2023). Ukraine has changed the geography of agricultural exports due to the blockade of ports, almost 60% of which is in Europe – UKAB. *Forbes Ukraine* magazine. URL: <https://forbes.ua/news/ukraina-zminila-geografiyu-agroeksportu-cherez-blokuvannya-portiv-mayzhe-60-pripadae-na-evropu-ukab-16112023-17308>
30. Statistical yearbook of Ukraine for 2021. Edited by I.E. Werner. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 2022. 455 s.
31. How the agricultural export of Ukraine and its structure changed in 2023? URL: <https://agropolit.com/blog/536-yak-zminivsy-agroeksport-ukrayini-i-yogo-struktura-za-2023-rik>